

chance for penance and salvation. Combining the best examples of Eastern and Western praying, St. John Maksymovych managed to create one of the best author prayer works in the history of Ukrainian literature in general and the Baroque epoch in particular.

Key words: John Maksymovych, history of Ukrainian literature, literary verses, Baroque, poem, wonder, canon, prayer, Mother of God symbolism.

Гудзь Лілія Анатоліївна – аспірантка Інституту літератури імені Т. Шевченка НАН України; ilchik2@gmail.com

УДК 811.162.1'22'373.7:159.942

Лариса Деркач

Невербальний вияв емоцій та його вираження у фразеологізмах польської мови

У статті досліджена семантика фразеологічних одиниць польської мови, пов'язаних із кінесичними засобами спілкування, зокрема мовним вираженням емоцій у таких фразеологізмах. Проаналізовані механізми зберігання й передавання культурної інформації фразеосистемою. Встановлено основні розряди фразеологічних одиниць польської мови, пов'язаних із кінесичними засобами спілкування, подано їх семантичну класифікацію. Проаналізовано закономірності процесу знакової інтерпретації фразеологізмами кінесичної поведінки. Досліджено специфіку номінацій невербального вираження емоцій фразеологічними одиницями польської мови. З'ясовано, що фразеологізми є вираженням емблематичних (комунікативних і симптоматичних) та ілюстративних кінесичних рухів. З-поміж фразеологічних одиниць – номінацій кінем виокремлено загальнокомунікативні та етикетні. Емоційний стан мовця виражають симптоматичні невербальні засоби, які можна поділити на три підгрупи: 1) ті, що стосуються позначення емоційних станів; 2) які стосуються характерних рис людини; 3) пов'язані з міжсуб'єктними стосунками.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, невербальні засоби спілкування, кінема, психоемоційний стан, емблематичні кінеми, ілюстративні кінеми, загальнокомунікативні невербальні засоби, етикетні невербальні засоби.

Новітні лінгвістичні дослідження позначені пошуком таких методів і прийомів вивчення мови й комунікації, які сприяють розкриттю інтерактивного аспекту процесу спілкування, що передбачає

сприйняття змісту повідомлення через стосунки мовців (Ф. Бацевич [1], М. Бергельсон [2], Р. Бірдвістелл [15], Г. Почепцов [11] та ін.).

Спілкування часто трактують як єдність вербального й невербального, оскільки немовні елементи (жести, міміка, рухи та ін.), як і мова, є семіотичними знаками, мають національну специфіку. Невербальні одиниці можуть мати різне мовне вираження: як слова (на зразок *нахмуритися*, *відвернутися* і под.) або словосполучення (вільні чи стійкі).

Дослідження особливостей мовної інтерпретації невербальної поведінки є актуальним в аспекті з'ясування ролі й місця немовних елементів у процесі спілкування, вивчення специфіки номінацій невербального вираження емоцій фразеологічними одиницями польської мови, для визачення зв'язку мовних явищ із культурно-історичним буттям народу, його психологічними та соціальними характеристиками.

Одним із вербальних засобів передачі кінесичної поведінки є фразеологічні одиниці, утворення яких передбачає перетворення засобів паралінгвального коду одиницями іншого, мовного коду. Фразеологізми акумулюють комунікативний досвід етносу, особливо специфіку так званої мови тіла. Це зумовлює актуальність дослідження мовного вираження невербальних елементів спілкування у фразеології польської мови в аспекті з'ясування об'єктивного їх змісту й національно-культурної специфіки функціонування.

Зважаючи на широкий обсяг поняття “невербальні засоби”, що охоплює всі комунікативно значимі немовленнєві знаки (рухи тіла, додаткові звукові коди, аудіальна поведінка комунікантів, просторові та часові елементи тощо), у роботі досліджено одиниці кінесики (системи тілесної техніки) – кінеми – як важливі невербальні компоненти усного спілкування.

Розкриття семантики фразеологічних одиниць, пов'язаних із кінесичними засобами спілкування, різною мірою висвітлено в дослідженнях вітчизняних та зарубіжних науковців. Однак недостатньо вивченими є закономірності знакової інтерпретації фразеологізмами кінесичної поведінки загалом, а також дослідження фразеологічних номінацій невербального вираження емоцій.

Про специфіку мовного вираження невербальних засобів спілкування в аспекті можливості моделювання національного ментального підґрунтя фразеологічними одиницями йдеться у працях

О. Левченко [8], К. Мізіна [10], О. Селіванової [13], ін. Фразеологізми аналізують насамперед як такі, що акумулюють історичний досвід певної лінгвокультурної спільноти, передають його наступним поколінням, ідентифікують етносвідомість її членів.

Аналіз проблем співвідношення вербальних і невербальних знаків вивчали Г. Крейдлін [6, 7], А. Załazińska [19], ін. Характеристиці емотивного компонента значення в процесі створення фразеологічних одиниць присвячено розвідку М. Гамзюк [4]. Особливості вербалізації кінесичних дій у фразеології певної мови досліджували О. Харчук [14], К. Kozak [16], А. Krawczyk [17], О. Лозинська [9], ін. Г. Демиденко [5] вперше на українському мовному ґрунті здійснила спробу цілісного витлумачення паралінгвальних сталих висловів, виділила структурно-семантичні групи фразеологічних одиниць.

Теоретичним підґрунтям дослідження є доробок фразеологічних студій, розробки семасіології, когнітивної лінгвістики, етнолінгвістики та лінгвокультурології, логіки та семіотики, теорії комунікації.

Мета дослідження – розкрити специфіку семантики фразеологічних одиниць, пов'язаних із кінесичними засобами спілкування, зокрема мовного вираження емоцій у таких фразеологізмах, з'ясувати механізми зберігання й передавання культурної інформації фразеосистемою польської мови.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань:

- встановити основні розряди фразеологічних одиниць польської мови, пов'язаних із кінесичними засобами спілкування, визначити можливості їх семантичної класифікації;
- простежити закономірності процесу знакової інтерпретації фразеологізмами кінесичної поведінки;
- дослідити специфіку фразеологічних номінацій невербального вираження емоцій.

Матеріалом розвідки є фразеологізми польської мови (усього 194 одиниці), вилучені методом суцільної вибірки з лексикографічного джерела (*Wielki słownik frazeologiczny PWN z przysłowiami*, 2007).

Для позначення дисципліни, що вивчає семіотику рухів тіла, найчастіше використовують термін *кінесика* [3, с. 540], що водночас є

загальною назвою сукупності різних кінем: жестів, мімічних та пантомімічних рухів, які передають певну інформацію і є невербальними компонентами спілкування. Кінему трактують у двох аспектах: як значущий жест і як мовне вираження цього жесту (номінацію).

Сьогодні немає єдиної типології невербальних засобів комунікації.

Г. Демиденко виокремлює такі невербальні засоби спілкування: 1) кінесика (експресивно-виражальні рухи, поза, жест, міміка, хода); 2) просодика та екстралінгвістика: інтонація, темп мовлення, сила голосу, висота голосу, тембр, пауза, вдих/видих, сміх, плач, кашель; 3) такесика: рукостискання, поцілунок, плескання по плечу; 4) проксемика: орієнтація у просторі, дистанція [5, с. 17]. Крім того, дослідниця паравербальні засоби поділяє на два типи: фонаційні (звукова діяльність) та кінематичні (рухова діяльність: пантоміміка, жест, погляд, міміка) [5, с. 21].

Л. Самойлович, аналізуючи кінесичну фразеологію, класифікує її за такими ознаками: семантичні деривати жестових рухів, мімічних рухів, положень тіла [12, с. 172].

Г. Крейдлін створив внутрішньомовну семантичну класифікацію немовних актів комунікації та їх співвідношення з мовними знаками. Науковець виокремлює два семантичні типи невербальних елементів: комунікативні та симптоматичні. Сферою реалізації комунікативних немовних засобів є діалогічне мовлення. Вони передають інформацію, яку один адресат посилає іншому цілеспрямовано. Виокремлюють *дейктичні* (семантично вказують на учасників або місце комунікації) та *етикетні* (використовувані в певних ситуаціях спілкування) одиниці. Етикетні жести містять інформацію про структуру колективу або про тип ситуації, яка розгортається. До них належать жести ввічливості, використовувані для привітання й прощання. На відміну від комунікативних, симптоматичні невербальні елементи свідчать про емоційний стан мовця й можуть бути використані поза діалогічним мовленням.

Невербальні явища, використовувані під час спілкування, будучи біологічно й культурно детермінованими, нерозривно пов'язані із загальною моделлю людської поведінки. Кінесичні засоби є сукупністю типових дій (рухів різних частин тіла), закріплених національно-культурними традиціями в певному мовному колективі,

які використовують у різноманітних соціально-комунікативних ситуаціях. Нормативність як одна з ознак невербального комплексу зумовлює конкретність і строгу пристосованість, стереотипізацію кінесичних засобів спілкування, що передбачає чітко визначену специфіку конкретного комунікативного акту. Як і вербальна мовна система, невербальні засоби передаються від покоління до покоління як елемент національної культури.

Мовне вираження невербальних номінацій виявляється в особливому співвідношенні між буквальним значенням компонентів та цілісним значенням фразеологічної одиниці. Наприклад, вираз *потирати руки* (*zacierać ręce* [18, с. 662]) називає певний рух тіла й одночасно передає значення задоволення від чогось, що є фразеологічним. Мовний зворот вказує на те, що виконана певна фізична дія-жест, яка водночас є виявом психо-емоційного стану, а саме задоволення. Іноді невербальна одиниця як знак архаїзується. У такому разі виникає фразеологізм, який має тільки цілісне фразеологічне значення, наприклад: *умивати руки* (*umywać ręce*) [18, с. 442], *кидати рукавицю* (*rzucić (komuś) rękawicę*) [18, с. 443], *посипати голову попелом* (*posypać (sobie) głowę popiołem*) [18, с. 384] та ін.

Кінесичні фраземи мотивовані, з одного боку, описом жесту, з іншого – реакцією частин тіла на внутрішні мовні та немовні подразники. Такі фразеологізми практично завжди мають омоніми серед вільних сполучень, на відміну від яких називають здебільшого емоції. У значенні кінесичних фразеологізмів поєднано семантику компонентів фразеологічної одиниці з її прагматикою.

В акті комунікації невербальне вираження можуть мати певні емоції людини. У словниковому корпусі польської фразеології зафіксовано одиниці, які передають психоемоційний стан. Такі фразеологічні одиниці, зазвичай, відображають переживання, представлене комплексом невербальних одиниць – симптомів і симптоматичних кінем, які маніфестують внутрішній стан людини. Зовнішній емоційний вияв втілюють окремі вирази обличчя, що формують образ людини, яка переживає певну емоцію. Більшість психоемоційних станів у польській мові передають фразеологічними знаками невербальних стереотипів. Наприклад, задоволення (*śmiać się od ucha do ucha* [18, с. 541]), збентеження (*łapa/złapa się za głowę* [18, с. 118]), стурбованості (*skrobać/drzapać się w/po głowie* [18, с. 118]), відчаю (*łapać/chwycić się za głowę* [18, с. 118]), розпачу (*załamać ręce*

[18, с. 442], *rwać sobie włosy z głowy* [18, с. 623], *bić głową o/w mur/ścianę* [18, с. 113]) та ін.).

Окрему групу кінесичних фразеологічних одиниць складають фізіономічні фразеологізми, мотивовані значенням мимічних кінем. Низка фразеологізмів пов'язана із соматизмом *лице (twarz)* й маніфестує вираження певних психоемоційних станів. Наприклад, незадоволення, гнів: *patrzeć/spoglądać spode łba* [18, с. 345], *chmurzyć choło* [18, с. 56], *z chmurą na chole* [18, с. 56], *kręci nosem* [18, с. 191], *krzywić się na kogoś* [18, с. 197] та ін.

Важливим в аспекті концептуалізації емоцій у кінесичних фразеологічних одиницях є виявлення активного функціонування низки номінацій візуальної поведінки людини. Важливим органом у фізіологічному й соціальному відношеннях є очі, адже за їх посередництвом людина сприймає світ. Водночас очі відображають емоційну реакцію і внутрішню налаштованість щодо об'єктів зовнішньої дійсності. Це сприяло виробленню типових моделей поведінки очей у конкретній культурі та стереотипних мовних засобів для їхньої номінації. У польській культурі спілкування регламентація поведінки очей стосується передусім тривалості погляду. Фразеологічні одиниці, які відображають і короткотривалі, і довготривалі погляди, наділені здебільшого негативно-оцінними конотаціями (*prześwidrować / przewiercić kogoś oczami / wzrokiem* [18, с. 318], *utkwic / wtopić wkimś / czymś oczy / wzrok* [18, с. 319], *zmierzyć / mierzyć kogoś wzorkiem / oczami* [18, с. 697], *toczyć / wieść okiem / wzrokiem po kimś* [18, с. 319], *patrzeć / przyglądać się zachłannym / zazdrosnym okiem* [18, с. 317], *patrzeć / spoglądać bykiem* [18, с. 345], *patrzeć na kogoś wilkiem* [18, с. 618], *patrzeć / spoglądać na kogoś krzywym / kosym okiem* [18, с. 345], *mieć obłąd / szaleństwo w oczach* [18, с. 316], *ktoś sypie / miota komuś z oczy błyskawice / pioruny* [18, с. 315], *wlepić w kogoś oczy / gały* [18, с. 320], *bez drgnienia / zmrużenia powiek* [18, с. 313], *wbić / wpić w kogoś oczy / wzrok* [18, с. 319]). Це зумовлене значенням невербальних прототипів (недоброзичливість, нещирість, з одного боку, та нахабство, агресивність або запобігання перед ким-небудь, з іншого). Менше трапляється фразем, пов'язаних із зитивною похарактеристикою погляду: *moć spojrzeć / popatrzeć komuś w oczy* [18, с. 316], *patrzeć / spojrzeć na kogoś łaskawym / życzliwym okiem* [18, с. 317], *oczy / oczka komuś się świecą, śmieją się* [18, с. 317].

Про актуальний психічний чи емоційний стан людини можна судити з виразів їхніх облич. Емоції виявляються в мускульній активності частин обличчя, рук, ніг, голови тощо. Мімічні рухи виконують певні комунікативні функції.

Невербальне вираження емоцій, на думку Г. Крейдліна, може передавати: 1) інтенсифікацію почуття; 2) деінтенсифікацію почуття; 3) конкретну заборону виражати певну емоцію; 4) маскування однієї емоції іншою [6]. Науковець виокремлює такі типи жестів: емблеми, ілюстратори, регулятори. Кінеми, які мають лексичне значення і здатні передавати зміст незалежно від вербального контексту, – це *емблеми*. Вони є невербальними аналогами слів або висловлювань, можуть уживатися в процесі спілкування ізольовано від мови. Кінеми, що виділяють певний мовленнєвий чи інший фрагмент спілкування, – ілюстративні жести, або *ілюстратори*. Такі жести не можуть передавати значення без вербального контексту (наприклад, легке опускання повік під час вимови ствердного речення в кінці його). Третій тип кінем – *регулятори*, які керують перебігом комунікації (встановлюють, підтримують або завершують її). Такі невербальні засоби виконують функцію підтримання процесу спілкування (наприклад, кивок головою).

Фразеологічні одиниці польської мови є вираженням *емблематичних* (комунікативних і симптоматичних) та *ілюстративних* кінесичних рухів, пов'язаних з емоціями. З-поміж фразеологізмів, що втілюють комунікативні жести, можна виокремити *загальнокомунікативні* та *етикетні*. Останні є мовним вираженням кінесичних дій, які супроводжують етикетні ситуації вітання: *uchylić kapelusza/chapki* [18, с. 579], *dać/podać komuś rękę* [18, с. 439]. Окремі фразеологізми відтворюють давні етикетні норми привітання між людьми відповідно до субординації між ними за певним суспільним становищем, наприклад: *podać komuś jeden palec / dwa palce* [18, с. 335]. Більшість фразеологічних одиниць є номінацією загальнокомунікативних невербальних одиниць-емблем, які передають адресатові певну смислову інформацію:

- схвалення/заперечення (*kręci głową* [18, с. 116], *klepać/poklepać kogoś po ramieniu* [18, с. 435], *wyciągnąć rękę do zgody* [18, с. 638]);
- зацікавленість / незацікавленість (*odwrócić oczy* [18, с. 317], *zamykać/zatykać uszy na coś* [18, с. 669]);

- байдужість, безпорадність (*machnąć na kogoś ręką* [18, с. 229], *ręcy komuś opadają, opadły* [18, с. 325], *rozłoży ręcy* [18, с. 450]);
- впевненість/невпевненість (*wzruszyć ramionami* [18, с. 658], *patrzeć prosto w oczy* [18, с. 318]);
- активність/пасивність (*zakasać rękawy* [18, с. 666], *leżeć dogóry brzuchem* [18, с. 212], *pluć i łapać* [18, с. 362], *siedzie z założonymi rękami* [18, с. 667]);
- щирість/нещирість (*śmiać się w kulak* [18, с. 200], *bić/walić się w piersi* [18, с. 353], *z ręką na sercu* [18, с. 471], *mieć serce na dłoni* [18, с. 68], *uśmiechać się półgębkiem* [18, с. 393];
- привітність (*mieć oczy szeroko otwarte* [18, с. 316], *czekać na kogoś z otwartymi ramionami* [18, с. 434], *wyciągnąć do kogoś rękę* [18, с. 441], *szeroki uśmiech* [18, с. 530]);
- неприязнь (*patrzeć/spoglądać spode łba* [18, с. 345], *odwrócić oczy* [18, с. 319], *zamynąć/zatykać uszy na coś* [18, с. 579]);
- презирство (*pokazywać/wytykać kogoś palcami* [18, с. 335], *pokazać komuś figę* [18, с. 101], *pokazać język* [18, с. 153], *plunąć komuś w twarz* [18, с. 270], *odwrócić się plecami* [18, с. 362], *pokazać drzwi* [18, с. 84], *zatrzasnąć komuś drzwi przed nosem* [18, с. 84], *nie podać komuś ręki* [18, с. 367], *roześmiać się komuś w oczy / w twarz* [18, с. 541]);
- агресія (*brać/chwytać się z kimś za bary* [18, с. 13], *rzucić się / doskoczyć z pięściami* [18, с. 358]);
- негативна оцінка (*popukać się w czoło / w głowę* [18, с. 118]);
- критична оцінка (*zmierzyć/mierzyć kogoś wzorkiem/oczami* [18, с. 697], *utkwic / wtopić w kimś / czymś oczy / wzrok* [18, с. 319], *wbić / wpić w kogoś oczy / wzrok* [18, с. 319]);
- ігнорування, поблажливість (*patrzeć na coś przez palce* [18, с. 335], *przymknąć na coś oczy* [18, с. 318]);
- зречення (*utywać ręce* [18, с. 442]);
- визнання себе переможеним (*podnieść ręce do góry* [18, с. 439]).

Емоційний стан мовця виражають невербальні одиниці, названі в класифікації Г. Крейдліна симптоматичними. Серед фразеологічних одиниць, які номінують візуальну поведінку (симптоматичні кінесичні дії), можна умовно виокремити три підгрупи:

- 1) ті, що позначають емоційні стани;
- 2) які стосуються характерних рис людини;
- 3) пов'язані з міжсуб'єктними стосунками.

Фразеологізми першої підгрупи позначають різні емоційні стани мовців, зокрема:

– задоволення (*oczy komuś się śmieją* [18, с. 317], *z pogodnym chołem* [18, с. 56], *śmiać się od ucha do ucha* [18, с. 541], *zacierać ręce* [18, с. 662]);

– незадоволення (*z chmurą na chołe* [18, с. 56], *skrzywiona mina* [18, с. 250], *krzywić się na kogoś* [18, с. 368]);

– смуток (*zwiesić/opuścić nos na kwintę* [18, с. 118], *spuścić nos na kwintę* [18, с. 205], *pokiwać głową nad kimś* [18, с. 115], *chmurzyć czoło* [18, с. 56], *łza się w oku kręci* [18, с. 228], *oczy komuś wilgotnieją* [18, с. 317], *wykrzywić usta w podkówkę* [18, с. 368], *mina komuś rzędzie* [18, с. 249]);

– здивування (*czapki z głów* [18, с. 51], *coś zatyka komuś dech* [18, с. 65], *robić/zrobić duże/okrągłe oczy* [18, с. 318], *patrzeć/słuchać z otwartymi/rozdziałionymi ustami* [18, с. 449]);

– хвилювання (*ręka komuś zadrżała* [18, с. 664]);

– упевненість (*podnieść głowę* [18, с. 117], *z podniesionym chołem/głową* [18, с. 368], *nieść głowę/choło prosto/wysoko* [18, с. 282]);

– визнання вини (*posypać sobie głowę popiołem* [18, с. 384]);

– розпач (*załamać ręce* [18, с. 442], *rwać/drzeć sobie włosy z głowy* [18, с. 623], *bić/walić głową o/w mur/ścianę* [18, с. 113], *wypłakać oczy* [18, с. 647], *łapać/chwycić się za głowę* [18, с. 118], *chodzić się z kąta w kąt* [18, с. 163], *błagać/prosić kogoś na kolanach* [18, с. 173]);

– заклопотаність (*skrobać/drzapać się w/po głowie* [18, с. 118]);

– гнів (*ktoś sypie/miota komuś z oczy błyskawice/pioruny* [18, с. 315], *wzrok/oczy bazyliuszka* [18, с. 13], *patrzeć wilkiem* [18, с. 618], *patrzeć spode łba* [18, с. 345]);

– зацікавлення (*oczy komuś się zaświeciły* [18, с. 317], *oczy/oczka komuś się świecą/ śmieją się* [18, с. 317], *wbić/wpić w kogoś oczy/wzrok* [18, с. 319], *zatonąć oczami/spojrzeniem w kimś* [18, с. 321]);

– сором (*nie śmieć spojrzeć komuś w oczy* [18, с. 313], *czzerwienić się po uszy* [18, с. 577], *wlepić oczy/wzrok w ziemię* [18, с. 320]);

– визнання вини (*posypać sobie głowę popiołem* [18, с. 384]);

– страх (*dzwonić/szczekać zębami* [18, с. 679], *bać się* [18, с. 9]);

– збудження (*poderwać się / skoczyć na równe nogi* [18, с. 288], *biegać, miotać się od ściany do ściany* [18, с. 537]);

– напруження (*zacisnąć zęby* [18, с. 680]).

Друга підгрупа фразеологічних одиниць є мовним вираженням певних рис людини, які втілені в кінесичних діях, наприклад:

- спостережливість (*prześwidrować kogoś oczami/wzrokiem* [18, с. 318]);
- шаленство (*mieć obłąd/szaleństwo w oczach* [18, с. 316]);
- боягузливість (*chować się za czyimiś plecami* [18, с. 361], *schodzić komuś z oczu* [18, с. 321], *siedzieć jak mysz pod miotłą* [18, с. 262]);
- ледарство (*palcem nie kiwnąć/nie ruszyć* [18, с. 335];
- нетерплячість (*przestępować z nogi na nogę* [18, с. 416], *siedzieć jak na szpilkach* [18, с. 533]);
- пиха (*zadzierać nosa* [18, с. 664], *patrzećpo patrzeć na kogoś z góry* [18, с. 126]).

Третя підгрупа фразеологізмів стосується міжсуб'єктних стосунків. Одиниці цього типу виражають ставлення співрозмовників один до одного:

- вболівання (*kiwać/pokiywać głową nad kimś* [18, с. 115]);
- щирість (*moć spojrzeć/popatrzeć komuś w oczy* [18, с. 316]);
- симпатія (*posłać komuś pocałunek ręką* [18, с. 365], *patrzeć na kogoś łaskawym okiem* [18, с. 317]);
- ворожість (*patrzeć/spoglądać na kogoś krzywym/kosym okiem* [18, с. 317], *patrzeć na kogoś złym okiem* [18, с. 345], *patrzeć/spoglądać na kogoś krzywo/koso* [18, с. 345]);
- намагання догодити (*chodzić koło kogoś na palcach* [19, с. 334], *patrzeć w kogoś jak w obraz* [18, с. 345]);
- покора (*schylać/pochylać głowę/kark przed kimś* [18, с. 160], *lizać komuś buty/stopy* [18, с. 215], *leżeć u czyichś nóg/stóp* [18, с. 212], *padać/leżeć przed kimś plackiem* [18, с. 361], *prosić o coś na kolanach* [18, с. 173], *mieć giętki/miękki kark* [18, с. 160], *jeść komuś z ręki* [18, с. 152], *stulić uszy* [18, с. 520]);
- прихильність (*patrzeć/spojrzeć na kogoś łaskawym/życzliwym okiem* [18, с. 317], *podać komuś / wyciągnąć do kogoś pomocną/przyjazną rękę/dłoń* [18, с. 441], *padać przed kimś na kolana* [18, с. 343]);
- заздрість (*patrzeć/przyglądać się zazdrosnym okiem* [18, с. 317];
- незадоволення (*kręci nosem* [18, с. 191], *krzywić się na kogoś* [18, с. 197], *patrzeć na kogoś krzywym okiem* [18, с. 345], *patrzeć na kogoś bokiem/zezem* [18, с. 345]);
- ігнорування (*machną na kogoś ręką* [18, с. 229]);

- уникання (*stać/trzymać się z daleka od kogoś* [18, с. 508], *siedzieć w kącie* [18, с. 164]);
- гордість (*patrzeć na kogoś z góry/z wysoka* [18, с. 126]);
- злість (*zaczisnąć pięści* [18, с. 662], *cedzić, mówić przez zęby* [18, с. 680], *zgrzytać zębami* [18, с. 688];
- лють (*dać komuś po nosie* [18, с. 290], *podnieść na kogoś rękę* [18, с. 638]);
- пошанування (*chylić czoła* [18, с. 113], *klaniać się w lansadach* [18, с. 207];
- допомога (*wyciągnąć do kogoś bratnią dłoń* [18, с. 441], *podać potocną dłoń* [18, с. 441], *wyciągnąć kogoś za uszy* [18, с. 577];
- обвинувачення (*wytykać kogoś palcami* [18, с. 335]);
- бажання успіху (*trzymać za kogoś kciuki* [18, с. 570]).

Домінантними в значеннєвому аспекті є фразеологічні одиниці на позначення емоційних станів, які безпосередньо вказують на невербальний знак, решта – похідні, і їхня образна основа ґрунтується на комплексному переосмисленні фізіологічних показників. Наприклад, *lizać komuś stopy, chodzić koło kogoś na palcach* і под. на позначення намагання догодити комусь; *patrzeć/spoglądać na kogoś krzywym/kosym okiem, patrzeć na kogoś wilkiem* на позначення незадоволення й ворожого ставлення. Такі значення вторинні, основою для їх розвитку виступає концептосфера емоцій, яка є невербальним вираженням фізіологічних симптомів, що підпорядковані культурно обумовленим етикетним нормам спілкування. Тому залежно від контексту семантика кінесичних зворотів, зберігаючи вказівку на вихідне значення невербального засобу спілкування, може набувати узагальненості й створювати підстави для подальшої метафоризації шляхом перенесення знакового змісту невербальних одиниць на іншу концептосферу (переважно на сферу соціальних відносин). Це демонструє загальну особливість когнітивних процесів, коли при створенні образів та їхніх вербальних позначень різні фрагменти національно-мовної картини світу переплітаються між собою. Тому під час опису змісту кінесичних фразеологічних одиниць виявляється потреба дослідження елементів інших культурних кодів. Наприклад, у стійких порівняннях на позначення психоемоційних станів (*leże przed kimś plackiem* [18, с. 361], *lgną do kogoś jak mucha do miodu* [18, с. 260], *patrzeć/gapić się jak sroka w gnat* [18, с. 506], *patrzeć na kogoś/coś jak wół na malowane*

wrota [18, с. 632]) простежуємо образну підміну елементів невербальної поведінки, які характеризують певні риси людини, реалією, що представляє інший культурний код. Таким чином ситуаційний комплекс переноситься на відповідні стереотипи інших концептосфер.

Аналіз особливостей номінації невербальних засобів спілкування виявив, що стійкі мовні звороти є поширеним прийомом репрезентації елементів невербальної поведінки, що зумовлене семіотичною спорідненістю кінеми як одиниці невербальної мови та мовного фразеологізму. Така риса пов'язана з конвенційністю значення невербального знака, опис якого тяжіє до лексичної закріпленості.

Фразеологізми, які відображають кінесичні елементи невербальної поведінки, вважаємо за доцільне кваліфікувати як кінесичні фразеологічні одиниці, яким притаманні, крім універсальних, національно-мовні ознаки, втілені в лексично-компонентному складі, структурних моделях та особливостях уживання. Водночас кінесичні номінації відмінні від звичайних фразеологізмів співвідношенням між значенням компонентів та цілісним значенням одиниці. Мовна номінація кінем стійкими словосполученнями поєднує два рівні їхньої семантики: як власне фізичної дії і значення, властиве кінемі як знакові.

Кінесичні фразеологізми становлять досить розгалужену групу польської фразеосистеми, якій притаманні багатоваріантність та складність семантичних процесів.

Відповідно до природи та функційного навантаження відповідних кінесичних одиниць як прототипів фразем і відповідно до їхньої семантичної класифікації, у цій тематичній групі виділено емблематичні кінесичні фразеологізми, ілюстраторативні та регулятивні. Емблеми умовно поділено на три підгрупи: 1) ті, що стосуються позначення емоційних станів; 2) які стосуються характерних рис людини; 3) пов'язані з міжсуб'єктними стосунками.

У польській фразеології існує корпус специфічно організованих мовних засобів, які використовують для позначення психоемоційних станів людини. З'ясовано, що такі номінації вказують на емоції опосередковано – позначаючи не власне емоцію, а її переживання (вираження) людиною, яке представлене низкою невербальних одиниць – зовнішніх симптомів внутрішнього стану. Невербальна

концептуалізація емоцій обумовлена правилами емотивної поведінки, які залежать від соціальних і культурних чинників, що дає підстави стверджувати про її належність до ідіоетнічних ознак.

Дослідження вебальної номінації фразеологізмами невербальної поведінки доводить, що специфіка таких фразеологічних одиниць визначається значною мірою світобаченням народу, особливостями його культури й побуту. Елементи семантики зазначених фразеологізмів мають національно-культурні ознаки, оскільки невербальні засоби спілкування є реаліями національної моделі світу. Таким чином, виявлені в ході дослідження фразеологічні засоби вираження кінесичних засобів спілкування можуть бути інтерпретовані як одиниці вияву специфіки мови й культури мовної спільноти.

Література

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. Київ: Академія, 2004. 342 с.
2. Бергельсон М. Б. Коммуникативные функции языка в контексте современных технологий: новые каналы или новое мышление // Материалы IV Международной конференции Российской коммуникативной ассоциации «Коммуникация в изменяющемся мире». Красноярск: Сибирский федеральный ун-т, 27-29 сентября 2012. [Электронный ресурс]. URL: http://conf.sfu-kras.ru/conf/communication-2012/report?memb_id=1858 (дата звернення: 11.11.2019).
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. 1728 с.
4. Гамзюк М. В. Емотивний компонент значення у процесі створення фразеологічних одиниць: на матеріалі німецької мови: монографія. Київ: ВЦ КДЛУ, 2000. 256 с.
5. Демиденко Г. Г. Паралінгвальні фразеологізми в українській етнокультурі: монографія. Кривий Ріг: НПП Астерікс, 2016. 175 с.
6. Крейдлин Г. Е. Невербальная семиотика: Язык тела и естественный язык. Москва: Новое литературное обозрение, 2002. 592 с.
7. Крейдлин Г. Е., Чувилина О. А. Улыбка как жест и как слово // Вопросы языкознания. 2001(6). № 4. С. 66–93.
8. Левченко О. П. Фразеологічна репрезентація світу // Мовні і концептуальні картини світу: збірник наукових праць. Київ, 2002. С. 307–315.
9. Лозинська О. Г. Проблеми визначення корпусу польської кінематичної фразеології // Учені записки Таврійського нац. ун-ту ім. В. І. Вернадського. Серія «Філологія». 2007. Том. 20 (59), № 6. С. 99–105.
10. Мізін К. І. Людина в дзеркалі компаративної фразеології: монографія. Кременчук: ПП Щербатих О. В., 2011. 448 с.
11. Почепцов Г. Г. Теория коммуникации. Москва: Релф-бук, 2001. 656 с.

12. Самойлович Л. В. Відображення кінетичних засобів невербального спілкування в українських фразеологізмах // *Культура народів Причорномор'я*. 2003. № 37. С. 172–175.
13. Селіванова О. О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти). Черкаси: Брама, 2004. 276 с.
14. Харчук О. В. Фразеологічні одиниці з кінетичним компонентом у сучасній німецькій мові: семантико-структурний аспект: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Київ, 2006. 19 с.
15. Birdwhistell R. L. *Kinesics and Context. Essays on Body Motion Communication*. 5th ed. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1990. 338 p.
16. Kozak K. Polska frazeologia gustu: od informacji somatycznej do idiomu // *Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury*. Т. 19. 2007. S. 253–265.
17. Krawczyk A. Frazeologizmy mimiczne i gestyczne (na materiale gwarowym) // *Socjolingwistyka*. 1983. 5. Warszawa, PWN. S. 137–144.
18. Wielki słownik frazeologiczny PWN z przysłowiami / oprac. A. Kłosińska, E. Sobol, A. Stankiewicz. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2007. 840 s.
19. Załazińska A. W poszukiwaniu narzędzia badającego komunikację newerbálną // *Język a komunikacja 4. Tom I: Nowe oblicza komunikacji we współczesnej polszczyźnie* / pod. red. G. Szpili. Kraków: Krakowskie Towarzystwo „Tertium”, 2002. S. 111–118.

References

1. Batsevych F. S. *Osnovy komunikatyvnoi linhvistyky* [Bases of communicative linguistics]. Kyiv, 2004. 342 p. (in Ukrainian).
2. Bergelson M. B. *Kommunikativnyie funktsii yazyika v kontekste sovremennyh tehnologiy: novyie kanaly ili novoe myshlenie* [Communicative functions of language are in the context of modern technologies: new channels or new thinking]. In: *Materialy IV Mezhdunarodnoy konferentsii Rossiyskoy kommunikativnoy assotsiatsii «Kommunikatsiya v izmenyayuschemsya mire»*. Krasnoyarsk, 2012. Available at: http://conf.sfu-kras.ru/conf/communication-2012/report?memb_id=1858. (in Russian).
3. *Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy* [Large explanatory dictionary of modern Ukrainian]. Kyiv, 2005. 1728 p. (in Ukrainian).
4. Hamziuk M. V. *Emotyvnyi komponent znachennia u protsesi stvorennia frazeolohichnykh odynyts: na materialy nimetskoi movy* [Emotional component of value in the process of creation of phraseology units: on material of German]. Kyiv, 2000. 256 p. (in Ukrainian).
5. Demydenko H. H. *Paralinhvalni frazeolohizmy v ukrainskii etnokulturi: monohrafiia* [Paralinguistic phraseological units in the Ukrainian ethnologic culture: monograph]. Kryvyi Rih, 2016. 175 p. (in Ukrainian).
6. Kreidlin G. E. *Neverbalnaia semiotika: Yazyk tela i yestestvennyi yazyk*. [Unverbal semiotics: Language of body and human language]. Moskva, 2002. 592 p. (in Russian).

7. Kreydlin G.E., Chuvilina O. A. *Ulyibka kak zhest i kak slovo* [Smile as gesture and as a word]. In: *Voprosy yazykoznaniya* [Questions of linguistic]. 2001. № 4. pp. 66–93. (in Russian).
8. Levchenko O. P. *Frazeolohichna reprezentatsiia svitu* [Phraseology presentation of the world]. In: *Movni i kontseptualni kartyny svitu: zbirnyk naukovykh prats* [Language and conceptual pictures of the world: collection of scientific works]. Kyiv, 2002. pp. 307–315. (in Ukrainian).
9. Lozynska O. H. *Problemy vyznachennia korpusu polskoi kinematychnoi frazeolohii* [Problems of determination of corps of Polish kinematics phraseology]. In: *Ucheni zapysky Tavriiskoho atsionalnoho universytetu. im. V. I. Vernadskoho. Seriiia «Filolohiia»* [Scientists of message of Tavriisky national university of the name of B. I. Vernadskyi. Series are "Philology"]. 2007. № 6. pp. 99–105. (in Ukrainian).
10. Mizin K. I. *Liudyna v dzerkali komparatyvnoi frazeolohii: monohrafiia* [Man in the mirror of comparative phraseology: monograph]. Kremenchuk, 2011. 448 p. (in Ukrainian).
11. Pocheptsov H. H. *Teoryia kommunykatsyy* [Theory of communication]. Moskva, 2001. 656 p. (in Russian).
12. Samoilovych L. V. *Vidobrazhennia kinetychnykh zasobiv neverbalnoho spilkuvannia v ukrainskykh frazeolohizmakh* [A reflection of kinetic means of un verbal intercourse is in Ukrainian phraseological units]. In: *Kultura narodov Prichernomorya* [Culture of people of black sea Region]. 2003. № 37. pp. 172–175. (in Ukrainian).
13. Selivanova O. O. *Narysy z ukrainskoi frazeolohii (psykhokohnityvnyi ta etnokulturnyi aspekty)* [Essays are from Ukrainian phraseology (psychological-cognitive and ethnically cultural aspects)]. Cherkasy, 2004. 276 p. (in Ukrainian).
14. Kharchuk O. V. *Frazeolohichni odynytsi z kinesychnym komponentom u suchasni nimetskii movi: semantyko-strukturnyi aspekt* [Phraseology units with a kinethyk component in modern German: semantically-structural aspect]. Extended abstract of PhD dissertation (Germans). Kyiv, 2006. 19 p. (in Ukrainian).
15. Birdwhistell R. L. *Kinesics and Context. Essays on Body Motion Communication*. 5th ed. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1990. 338 p. (in English).
16. Kozak K. *Polska frazeologia gustu: od informacji somatycznej do idiomy* [Polish phraseology of taste: from somatic information to idioms]. In: *Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury* [Etnolingwistyka. Problems of Tongue and Culture]. T. 19. 2007. pp. 253–265. (in Polish).
17. Krawczyk A. *Frazeologizmy mimiczne i gestyczne (na materiale gwarowym)* [Mimic phraseological units and gestyczne (on material of manner of speaking)]. In: *Socjolingwistyka* [Socjolingwistyka]. Warszawa, 1983. 5. pp. 137–144. (in Polish).
18. *Wielki słownik frazeologiczny PWN z przysłowiami* [Large phraseology dictionary of PWN with proverbs]. Warszawa, 2007. 840 p. (in Polish).

19. Załazińska A. W poszukiwaniu narzędzia badającego komunikację niewerbalną [In the search of facilities of research of communication un verbal]. In: *Język a komunikacja* [Language and communication]. Tom I. Kraków, 2002. pp. 111–118. (in Polish).

Larysa Derkach. Nonverbal Display of Emotions and their Expression in Phraseological Units of the Polish Language. The article deals with semantics of phraseological units of the Polish language related to kinesic means of communication, in particular with the linguistic expression of emotions in such phraseological units. The mechanisms of storing and conveying cultural information by phraseological systems are analyzed. The basic categories of Polish phraseological units related to kinesic means of communication are determined, and their semantic classification is presented. The regularities of the process of sign interpretation of kinesic behaviour in phraseologisms are analyzed. The author investigates peculiarities of naming of nonverbal expression of emotions in Polish phraseological units. It was found out that the Polish phraseologisms prove to be expressions of emblematic (communicative and symptomatic) and illustrative kinesic movements. Within the phraseological units (the names of kinesic movements) the author distinguishes generally communicative and etiquette ones. The emotional state of the speaker is expressed by symptomatic nonverbal means which can be divided into three subgroups: 1) those that denote emotional states; 2) those that are related to the characteristics of a person; and 3) those that are referred to interpersonal relationships.

Key words: phraseological unit, nonverbal means of communication, name of kinesic movement, psycho-emotional state, emblems, illustrators, generally communicative nonverbal means, etiquette nonverbal means.

Деркач Лариса Миколаївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки; *ORCID ID* 0000-0002-3607-3119; lesja76@ukr.net

УДК 811.161.2'373.611'367.6-115:81(477)(092)

Наталія Костусяк, Оксана Приймачок

Дериваційна й частиномовна концепції Єжи Куриловича та сучасних українських функційних граматистів: зіставний аспект

У статті наголошено на важливості теорії Є. Куриловича та її ролі у світовому мовознавстві; розглянуто особливості інтерпретації синтаксичної й лексичної деривації в концепції польського науковця та ступенів і різновидів

© Костусяк Н., Приймачок О., 2019